

ФОРМИ ЗВЕРТАННЯ ДО СУДУ Й УЧАСНИКІВ ПРОЦЕСУ: ЕТИЧНІ ТА ФІЛОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Житинський Олексій Вікторович

студент II курсу магістратури

Науковий керівник: Теремцова Ніна Володимирівна

кандидат юридичних наук,

доцент катедри теорії та історії права та держави

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

В Україні офіційно на законодавчому рівні обов'язкове звертання усіх учасників судового процесу до судді «Ваша честь» вперше закріпили в новій редакції Цивільного процесуального кодексу України 2004 р. та в першій редакції Кодексу адміністративного судочинства 2005 р. У Кримінальному процесуальному кодексі відповідне обов'язкове звертання з'явилося лише в 2012 р., а в Господарському процесуальному кодексі – лише в 2017 р. [1, с. 169]. Цікавим в цьому контексті є і перший регламент Конституційного Суду України 1997 р., яким було передбачено не тільки форми звертання до КСУ, голови та суддів («Високий Суд», «Ваша честь», «шановний *головуючий*», «шановний суддя»), а й до учасників конституційного провадження («шановна сторона», «шановний представник сторони», «шановний свідок», «шановний експерт») [2]. У зверненні може називатися прізвище відповідного учасника конституційного провадження або його ім'я та по батькові. Аналогічним чином це питання врегульовано і в чинному регламенті КСУ 2018 року.

Сьогодні звертання «Ваша честь» закарбоване в усіх процесуальних кодексах України. КПК України 2012 р. передбачає звертання до суду «Ваша честь» або «Шановний суд», решта кодексів – лише «Ваша честь». Водночас жодних заходів процесуального примусу, які можна було б застосувати до особи, яка звертається до суду інакше, законодавство прямо не передбачає.

Утім, харківський мовознавець А. Нелюба критикує нормативно закріплені звертання «Ваша честь» та «Шановний суд» і зазначає, що вони суперечать нормам української мови й українському національному мовному етикетові [3]. По-перше, під час звертання в українській мові використовують кличний відмінок. З цього приводу український поет М. Рильський свого часу писав: «*Ще гірше стоїть справа з кличним*

відмінком. Мені, приміром, просто таки прикро читати, коли люди пишуть у звертанні «дорогий наш учитель», бо все моє українське єство тягне сказати «дорогий наш учителю» [4, с. 81]. Дійсно, згідно з § 74 чинного правопису в кличному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення -о, -е, -є, -ю. Отже, іменники «суд» і «честь» у кличному відмінку повинні мати закінчення -е (за аналогією до *прокуроре, президенте, міністре*) [5, с. 85]. Що ж стосується звертання «Ваша честь», то воно, як зазначає мовознавець, є традиційним для США та Росії (*ваше благородие, ваше превосходительство*), тоді як для українського народу такі звертання характерні лише в церковному етикеті. Окрім того, за правилами української мови звертання до кількох осіб потребує форми множини у називному відмінку (тобто – *Ваші честі*, див. § 81 Українського правопису), проте слово честь, як відомо, не має форми множини, а застосування такої форми можливе хіба що задля творення комічного ефекту, мовної гри, що є неприпустимим для правничого мовлення. Ба більше, на думку філолога, суд в українському мовному етикеті може бути *високим* чи (*вельми, високо*) *поважним*. Водночас він підкреслює, що хоч ці форми звертання і правильні з мовного погляду, проте незастосовні в конкретних умовах судочинства, оскільки судовий розгляд здійснює не суд як установа чи як збірність осіб, а один суддя чи колегія суддів, у якій кожен суддя є самодостатнім й незалежним учасником судочинства. З огляду на це, професор пропонує універсальне предковичнє звертання: до одного судді – *пане суддя* чи *пані суддя*, до колегії – *панове судді* чи *пані судді* (якщо членами колегії є лише жінки) [3].

У 2011 році, в часи ув'язнення Ю. В. Тимошенко в Лук'янівському СІЗО, її однопартійці навіть зареєстрували проєкт закону, який би дозволив їй не звертатися до судді словами «Ваша честь». Так, автори пропонували доповнити Закон «Про судоустрій і статус суддів» новою статтею, в якій закріпити право учасників судового процесу відмовитися від такої форми звертання до суду як «Ваша честь» у разі здійснення судочинства з порушенням порядку, визначеного процесуальним законом; порушення присяги судді; невиконання суддею законних вимог учасників судового процесу; вчинення суддею дій, в яких вбачаються явні ознаки необ'єктивності, упередженості та несправедливості; виявлення суддею неповаги до учасників процесу; недотримання суддею правил суддівської етики. Однак, Головне науково-експертне управління та профільний комітет ВРУ тоді рекомендували відхилити законопроект, оскільки порядок звернення до суду не може регламентувати судоустрійне законодавство, учасники процесу не можуть встановлювати факт порушення суддею присяги, наслідком її порушення є звільнення судді, а не відмова від звертання «Ваша честь», а сам законопроект був спрямований на надання

учасникам процесу можливості змінювати форму свого звернення до суду залежно від суб'єктивних оцінок дій та поведінки судді [6].

На наше переконання, форма ввічливого звертання до суду за допомогою слів «пан», «пані», «панове» є оптимальною, адже з уваги на практику Конституційного Суду України поділ державної влади є структурованою диференціацією трьох рівнозначних основних функцій держави: законодавчої, виконавчої, судової. Отож, постає логічне запитання: якщо до Президента України, Прем'єр-міністра, міністрів, Голови Верховної Ради ми звертаємось на ім'я та по-батькові або через гоноративи «пан» чи «пані», то чому ж до суддів ми звертаємося по-особливому?

А втім, з формами *пане суддя* та *пані суддя*, які запропонував А. Н. Нелюба, ми так само не можемо погодитися, адже вони потребують узгодження з чинним правописом, а саме з уже згаданим § 74. За аналогією до *земля – зéмле, Ілля – Їлле* іменник «суддя» у кличному відмінку теж набуває закінчення *-е: суддя – с'удде*.

Таким чином, коли судочинство здійснює суддя одноособово, то правильними залежно від статі судді є форми «*пане судде*» або «*пані судде*». Коли ж говорити про колегіальний розгляд справи, то варіант «*панове судді*» теж не є ідеальним, оскільки звертання «панове» стосується лише чоловічої авдиторії, а «пані» – лише жіночої. У цьому аспекті слухним є запитання – яке ж звертання слід використовувати, якщо до судової колегії входять і чоловіки, і жінки? Саме тому для всіх випадків колегіального розгляду справи ми пропонуємо використовувати універсальне звертання «Шановний суде», запровадивши його, oprіч кримінальної, в цивільній, господарській та адміністративній юрисдикціях. Що ж до суду конституційної юрисдикції, який не є частиною жодної з трьох гілок влади, то там, на наш погляд, слід уживати форму «Шановний суде» або «Високий Суде».

Якщо говорити про світову практику, то до суддів міжнародних судів, зокрема Міжнародного суду ООН, заведено звертатися «Ваша Екселенціє». В певних країнах звертання до суду є нормативно закріплені, в інших – це лише данина традиції. Офіційні звертання до суддів відрізняються, зокрема, й за ступенем їх обов'язковості та поширеності в інших, крім правосуддя, сферах. В одних державах вони можуть уживатися у всіх згадуваннях про суддю, в інших – використовуються лише в залі суду й не є обов'язковими. У Великій Британії використовується офіційне звертання до суддів «My Lord» або «My Lady» («Мій Пане», «Моя Пані»), у Канаді – «Your Lordship» («Ваша Світлосте»). В Індії вживаються різні гоноративи, зокрема «Ваша честе», «Ваша Світлосте», проте існує думка, що відповідні звертання належать до колоніального періоду історії цієї країни і не є обов'язковими [1, с. 168–169].

З огляду на вищезазначене, вбачаємо за доцільне: 1) замінити звертання «Ваша честь» на менш церемоніальне «Пане судде» та «Пані

судде» для одноособового розгляду справи; 2) закріпити в усіх процесуальних кодексах звертання «Шановний судде» для цілей колегіального розгляду; 3) увідповіднити форми звертання, передбачені в Регламенті КСУ, з нормами українського правопису в частині використання кличного відмінка та відсутності в активному вжитку дієприкметників теперішнього часу на зразок «головуючий».

Література:

1. Кравчук О., Остащук І. Судова символіка І. Б. Остащук. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 528 с.

2. Регламент Конституційного Суду України від 05.03.1997 р. (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v001z710-97> (дата звернення: 27.11.24).

3. Антиюридичний словник: Регламентация мовного етикету в законах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 73. С. 183–187.

4. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник 2-ге вид., стереотип. К.: Либідь, 2001. 240 с.

5. Український правопис 2019 року. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/%202019.pdf> (дата звернення: 27.11.24).

6. Картка законопроекту «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів» (щодо форми звертання до суду у судовому засіданні)» № 9035 від 27.07.2011. Верховної Ради України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=9035&skl=7.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-6>

СПІВВІДНОШЕННЯ СУДОВОГО ТЛУМАЧЕННЯ ТА КОНКРЕТИЗАЦІЙ НОРМ ПРАВА

Кунець Олександр Дмитрович

аспірант (081 Право)

*Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»
м. Київ, Україна*

Тлумачення та конкретизація норм права є правовими категоріями, що нерозривно пов'язані із правозастосуванням норм закону, що є інколи абстрактними по відношенню до конкретних ситуацій суспільних відносин, в тому числі при здійсненні судочинства. Адже, незважаючи на те що сам процес здійснення судами тлумачення та конкретизації